

Юрій ПРИСЯЖНИУК,

orcid.org/0000-0001-8324-4681

доктор історичних наук, професор,
 директор Науково-освітнього центру Українського козацтва
 Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького
 (Черкаси, Україна) yu-prysyazhnyuk@ukr.net

«КОЗАКИ-ЧЕРВОНЦІ» В УКРАЇНСЬКІЙ РЕВОЛЮЦІЇ 1917–1921 РР.: СПРОБА АРХЕТИПОВОЇ ДЕТЕРМІНАЦІЇ

Охарактеризовано коло проблем, пов'язаних із історією так званого «Червоного козацтва» у роки Української революції 1917–1921 рр. Аби досягнути поставленої мети, автор свідомо відмовився від шаблонів політичної історії, надав перевагу творенню міждисциплінарного синтезу на основі залучення здобутків сучасних гуманітарних наук, насамперед психології. Мова йде про «глибинні» категорії (психосоціальні конструкти) тлумачення суспільства та його історії – архетипи. Безпосередньо простежено «дії» архетипів «ідеалізації старовини», «едукативності», «долі». На цій пізнавальній базі, а також шляхом використання значного фактологічного матеріалу, проаналізовано процеси виникнення, формування, збройної боротьби більшовицьких частин та військових з'єднань «Червоного козацтва», яке в народі прозвали «червонцями». Тлумачення історії цього явища проведено з урахуванням ментальності українського й частини російського соціумів, тобто «змішаного» суспільства революційного періоду. Сформульовано проблему – наскільки його лідери володіли харизмою, тобто своїми думками (ідеями) та діями задовольняли повсякденні очікування людей (загалу)? Аби ліпше впоратися з поставленими завданням, авторові довелося заглибитися в поняття «візантинізму», бо саме цей історичний феномен став тим ментальним підґрунтям, яке «зближувало» представників двох етносів, хоча, здавалося, те, що їх різнило, мало виявляти себе набагато переконаливіше. Зрештою, виходило так, що під час революційних подій, у які більшовизм привніс «елемент» громадянської війни, в українському соціумі фактично зникло почуття міри, граничних меж об'єктивності. Запекла боротьба за національну ідентичність, державну незалежність з боку Вільного козацтва та інших патріотичних сил отримала таке ж безкомпромісне боріння від «козаків-червонців». Ментально це був конфлікт «самих із собою», адже боротьба українців у лавах більшовицьких загонів була спрямована проти того, що домінувало в екзистенціальних глибинах їхнього народу.

Ключові слова: архетип, ментальність, візантинізм, козацтво, революція, більшовицький режим, держава.

Yuriy PRYSIAZHNIUK,

orcid.org/0000-0001-8324-4681

Doctor of Historical Sciences, Professor,
 Director of the Research and Educational Center of Ukrainian Cossacks
 Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy
 (Cherkasy, Ukraine) yu-prysyazhnyuk@ukr.net

“COSSACKS-CHERVONTSI” IN THE UKRAINIAN REVOLUTION OF 1917–1921: AN ATTEMPT AT ARCHETYPAL INTERPRETATION

The article examines a range of issues related to the history of the so-called «Red Cossacks» during the years of the Ukrainian Revolution of 1917–1921. To achieve the stated aim, the author deliberately departed from conventional political history and chose to create an interdisciplinary synthesis based on the achievements of modern humanities, above all psychology. The focus is on «deep» categories (psychosocial constructs) for interpreting society and its history – archetypes. The «actions» of the archetypes of «idealization of antiquity», «education», and «fate» are specifically traced.

On this cognitive basis, and through the use of substantial factual material, the article analyzes the processes of emergence, formation, and armed struggle of the Bolshevik units and military formations of the «Red Cossacks» (popularly known as chervontsi). The interpretation of this phenomenon takes into account the mentality of Ukrainian and, to some extent, Russian societies – that is, the «mixed» society of the revolutionary period.

A key question is posed: to what extent did its leaders possess charisma – that is, did their ideas and actions meet the everyday expectations of the people (the community)? To explore this issue more fully, the author engages with the concept of «Byzantinism», since this historical phenomenon provided the mental foundation that drew the two ethnic groups closer together, even though what divided them might have been expected to manifest itself more strongly.

Ultimately, during the revolutionary events – into which Bolshevism introduced the «element» of civil war – Ukrainian society effectively lost its sense of proportion and the boundaries of objectivity. The fierce struggle for national identity

and state independence waged by the Free Cossacks and other patriotic forces was met with the equally uncompromising resistance of the «Cossacks-Chervontsi». At the mental level, this was a conflict «within themselves», since the struggle of Ukrainian Bolshevik detachments was directed against what lay in the existential depths of their own people.

Key words: *archetype, mentality, Byzantinism, Cossacks, revolution, Bolshevik regime, state.*

Постановка проблеми. Українська революція 1917–1921 рр. розпочалася в умовах загальноімперської політичної кризи, кульмінацією якої було падіння монархії Романових. Напроресні 1917 р. у регіонах Наддніпрянської України пожвалювався визвольний рух, виникали органи місцевої влади, громадські інституції, зростав інтерес до національних культур. Відроджувалося козацтво. Воно поставало вже в модерних історичних реаліях, а символічний зв'язок із лицарством минулого слугував обґрунтуванням таких ініціатив. Героїчні сторінки козацької історії виявилися настільки привабливими, що зацікавили не лише українські політичні сили, а й проімперські. Частина українства волею долі, а почасти цілеспрямовано була втягнута в більшовицький «козацький експеримент» і воювала під прапорами так званого «Червоного козацтва»¹. Загалом же ставлення російських комуністів до козацтва як українського «феномену вільнолюбства» було негативним. Цю сторінку «спільної історії» вони ігнорували. Але оскільки цілком зруйнувати її в соціетальній пам'яті не могли, то вдалися до свого улюбленого прийому – фальшувань та політичних маніпуляцій. Додамо, що в народній пам'яті козацтво часів П. Сагайдачного, Б. Хмельницького, М. Залізняка, І. Гонти закарбувалося вільним, сміливим, витривалим. Найчастіше його уявляли в образі мужнього воїнства, готового боротися до останніх сил за рідну землю. Так, принаймні, виглядав ідеалізований образ козаків. Саме він став важливим символом, що був покликаний поєднувати минуле з теперішнім, тобто ранньомодерну добу з модерною.

Наш пізнавальний інтерес звернуто на події Української революції, коли «вирішення проблеми» українського козацтва чи не вперше постало в умовах боротьби за національну державу. Використавши міждисциплінарний підхід і в такий спосіб залучивши гуманітарні знання, насамперед зі сфер психології, культурології, соціології, спробуємо проаналізувати як самі історичні реалії тієї доби, так і глибинні (ментальні) пласти регенерації та функціонування цього справді унікального явища.

¹ У статті не йдеться про козацтво на теренах колишньої імперії, яке приєднувалося до Білого руху, зберігало політичний нейтралітет чи прагнуло автономії своїх територій.

Аналіз досліджень. Автором опрацьована сучасна історіографія проблеми, що включає праці С. Кульчицького, М. Мазипчука, О. Рудой, Ю. Митрофаненка, В. Дмитрик, А. Здорова та ін. (Кульчицький, 2013; Мазипчук, 2015; Митрофаненко, 2020; Дмитрик, 2024: 225–228; Здоров, 2025). Варто зазначити, що советська історіографія «червонців» набагато щедріша, проте вона вичерпала свій потенціал – ґрунтовані на описових наративах із відповідними політичними акцентами дискусії втратили свою пізнавальну привабливість.

Мета статті – дослідити явище «Червоного козацтва» періоду Української революції 1917–1921 рр. на глибинному (архетипному) рівні його виникнення та функціонування.

Виклад основного матеріалу. Аби досягнути поставлену мету, коротко окреслимо деякі епістемологічні особливості пропонованого наукового пошуку. По-перше, ключовий акцент зроблено на з'ясуванні колективних, точніше соціетальних (притаманних соціуму) характеристик. По-друге, використано переваги міждисциплінарного підходу – залучено положення класичних праць із психології, а також розвідок сучасних дослідників (Юнг, 2018; Донченко, Романенко, 2001). До таких належать теоретичні знання про архетипи, під якими розуміємо успадковані й неусвідомлені першооснови (форми) культури, спроможні набувати змісту за умови наповнення їх «матеріалом свідомого досвіду» (Донченко, Романенко, 2001: 27). По-третє, аналіз історії «Червоного козацтва» проведено з урахуванням ментальності соціуму, тобто суспільства революційного періоду; принагідно з'ясовано – наскільки його лідери володіли харизмою, тобто своїми думками (ідеями) та діями задовольняли очікування людського загалу?

Джерельна база дослідження представлена нормативно-правовими документами, спогадами учасників подій, епізодами художньої літератури. Привертає увагу вірш Володимира Сосюри «Комсомолец», написаний під особистими враженнями автора від бою поблизу Христинівки між українськими гайдамаками та більшовицькими загонами. Його версія, яку вивчали в советських школах, починалася словами «Бій відлунав, жовто-сині знамена затріпотіли на станції знов. І до юрби полонених сам курінний підійшов...». У початковому варіанті вірша, що називався «Гай-

дамака», текст був таким: «Бій відлунав, і червоні знамена затріпотіли на станції знов. І до юрби полонених сам комісар підійшов...» (Кравець, 2013). В офіційній (більшовицькій) версії твору увагу привертає звання «курінний», яке відродилося в українізованих частинах імперської армії ще під час Першої світової війни (Митрофаненко, 2020). Ідеться про військовий чин, що його було запозичено з ранньомодерної доби (від отаманів Запорізької Січі XVI–XVIII ст.), і який означав ранг командира підрозділу. Це показовий факт, оскільки у військових формуваннях «Червоного козацтва» таке звернення до минулого не прижилося, а советські цензори не вважали його ідеологічно шкідливим для режиму, тому лишили в тексті. Тобто штучна героїзація комсомольців відбулася на тлі збереження фрагментів історичних реалій, які й привертають нашу увагу.

Аналіз проблеми логічно розпочати з сутності архетипу ідеалізації старовини, який у різних варіаціях візантинізму був притаманний українцям і росіянам, причому в їхніх психокультурах сакралізація минулого помітно відрізнялася від європейського аналогу. Передусім тим, що в східноєвропейському та євразійському випадках в імперативах ментальності домінували емоції, а не етика. Це означало, що пробуджена пам'ять «революційних мас» учорашньої імперії про козацтво повинна було слугувати їм виправданням / мотивацією поточної поведінки. Так, записуючись у козаки, селяни (сільські мешканці) пояснювали собі свої вчинки аналогами з минулого. У такий спосіб вони надавали власним рішенням, а отже, діям публічної легітимності, синхронно – виступали носіями популярної традиції, що виконувала відразу кілька функцій: 1) зміцнення (чи, принаймні, збереження) стійких персональних відносин, що повторювалися, 2) дотримання норм, що регулювали захист популярного й зрозумілого суспільного устрою, 3) слідування логіці усталеного соціетального досвіду (культури), 4) обґрунтування появи та становлення соціальних інститутів (військових формувань) тощо. Проте, дотримання традиції містило й певні пастки. Проблема в тому, що така «стихийна активність» зовсім не спонукала навчатися на помилках старовини, приміром, жодної потреби осмислювати гіркий досвід доби Руїни в людей не виникало, тому, урешті-решт, його об'єктивували «разом з позитивами на рівні інституцій» (Донченко, Романенко, 2001: 192). Щодо «Червоного козацтва», то міркувати власне не було потреби – за людей думали вожді. Відтак створення цієї воєнізованої структури позначалося

доволі суперечливими властивостями. Особи, які вступали до неї, не мали продуманої національної позиції. Зазвичай вони вірили тій пропаганді, що «гомоніла голосніше», а до такої, як відомо, належала більшовицька. Водночас, давався знаки той факт, що кошти на утримання «червонців» виділяв ленінський уряд. Якщо до цього додати, що командування в них призначали самі комуністичні партійці, то матимемо всі підстави вважати – відроджувалася не українська козацька традиція, а її спекулятивна копія.

Коли мова заходить про внутрішній («паралельний») світ спільноти, трактування конкретних подій потребує ширшого історичного контексту. Тому принагідно зазначимо, що протягом «довгого» XIX ст. козацький менталітет українців («малоросів») трансформувався переважно екстенсивно. Ці зміни майже не торкалися глибинних характеристик – «етнічного підсвідомого». Утім, українство перебувало під системним впливом східно-азійської культури, що самобутньо для себе (на імперсько-самодержавний лад) гармонізувала нові (модерні) форми, сам стиль життя зі старовиною, що не могло не позначитися на світосприйнятті людей (Донченко, Романенко, 2001: 168). Тривале російське політичне верховенство спричинило той ступінь залежності, коли інтелектуальні еліти, а під їхнім керівництвом і весь загал могли як сприяти відродженню козацьких вольностей та держави, так і імітувати ці досягнення у вигляді ритуального «мертвого тексту» (Донченко, Романенко, 2001: 168). Саме він став основою тієї селекції, до якої виявилися дотичними окремі особи, гурти, сільські та регіональні спільноти. Чи не кожен із цих «суб'єктів» попервах мав широкий діапазон вибору, яким міг скористатися, однак, додамо, не скрізь і не завжди усвідомлено. Уже самі модерні реалії, передусім ідеологеми, що набули поширення в пізньоімперський період, відчутно «корегували» настрої та рішення (вибір поведінки). У Наддніпрянській Україні це здебільшого були ліві доктрини, що слугували передумовою появи типажу «козаків-соціалістів». Прагнення багатьох пересічних людей отримати землю виглядало більш мотивованим, аніж їхнє ж бажання здобути волю (державу). Мовою психологів – їх задовольняв «естетичний максималізм візантійського психотипу... неопредметнене середовище» (Донченко, Романенко, 2001: 168–169). А пропонована більшовиками ідеологія «нещадної класової боротьби» проти «ненависних експлуататорів» цілком відповідала таким настроям (Мазипчук, 2015: 168). Кажучи інакше, під впливом російського кому-

нізму частина українців виборювала соціальну («соціалістичну») раціональність штучно, «вольовим шляхом, через суперсистему насильства» (Донченко, Романенко, 2001: 169). У цьому разі ментально «порозумітися» з імперськими силами їм було нескладно, про що свідчила формалізація відродженого козацького руху, котрий майже відразу було пристосовано до «спільних (з росіянами. – Ю. П.) архетипів» (Донченко, Романенко, 2001: 211–216).

Політичні процеси розвивалися стрімко. У грудні 1917 р. у Харкові відбувся Всеукраїнський з'їзд Рад, на якому без будь-яких «об'єктивних умов» більшовики проголосили советську владу по всій країні. У місті виникло двовладдя: ревком і губернські комісари Центральної Ради, яких підтримували два українізовані полки. Один із них очолював Омелян Волох. Тоді ж у Харкові перебували більшовики – Василь Шахрай (невдовзі військовий міністр советської України), Віталій Примаков та його товариш Юрій Коцюбинський. Вони періодично відвідували казарми I Українського полку, де обговорювали політичні питання. Виходило так, що через халатний контроль українських старшин до їхніх підлеглих безперешкодно сновигали більшовицькі агенти, агітація котрих легко й невимушено «падала на благодатний ґрунт між-етнічного порозуміння» (Жизнь и смерть, 2007). У ніч на 9 січня 1918 р. загони Червоної гвардії оточили казарми українських полків, змусили їх скласти зброю. Багатьох заарештували. Після цього відбувся мітинг, на якому прозвучали такі слова «Ми організовуємо советську українську військову частину – Червоне козацтво» (Жизнь и смерть, 2007). Ініціаторами ідеї стали згадані В. Шахрай, Ю. Коцюбинський² та В. Примаков. Отже, попервах «червонців» створювали як національне формування советського уряду, однак із українців вдалося завербувати лише одну сотню, а решту козаків набрали з латишів, інгушів, башкир, росіян, полонених австрійців, угорців та ін. (Жизнь и смерть, 2007). Командиром I полку «Червоного козацтва» призначили В. Примакова.

Чому відроджене в роки революції козацтво, принаймні його частина, піддалася більшовицькій агітації? Аналіз вказує на таку обставину як брак інноваційної думки. Постає в такий спосіб козацтво не містило майже нічого нового, творчого. По суті це було пристосування «малоросів»

до історичних реалій, коли дух козацьких вольностей перебував під тиском «комплексу провини», зневіри у власне самовдосконалення, та ще й з надією, що бодай частково більшовики виконають свої обіцянки. А говорити й обіцяти вони вміли, тобто слухати було когось. Їхня агітація швидко далася взнаки. Основною метою «Червоного козацтва» стала боротьба проти Центральної Ради, уряду УНР, фактично – проти державності (незалежності) України. Зважмо, що значну частину цього козацтва становили вихідці з незаможного селянства. Вони на емоційному рівні сприймали думку про «соціальну справедливість», причому у вигідному для росіян політичному спрямуванні. Юнаки Харківщини, Полтавщини та інших регіонів, які добровільно вступали до лав «червонців», вірили лицемірним лєнінським комісарам, які саму назву формування «виписали» маніпулятивно й цинічно: «козацтво», щоб показати зв'язок із традицією українського народу; «червоне», аби підкреслити класовий характер, що, легко переконалися, відразу «де-українізувало» цей рух (Кобельський, 2022).

Козацтво доби Української революції 1917–1921 рр. виявилось розколотим за ідентичністю. Згідно з ментальною характеристикою феномену виходило так: козак-більшовик – це «слухняний і покірливий учень», а козак Холодного Яру, навпаки, – «злочинець-девіант» (Донченко, Романенко, 2001: 173). Принципова різниця полягала в тому, що національно свідомий український повстанець був ніби самим собою, а не грав чужу, штучно нав'язану російськими комуністами (чи ще кимось) роль. Вона ж була дуже звабливою, оскільки не вимагала інтелектуальних зусиль, тим більше – потреби змінювати себе інтегрально. А розрахунок чергові російські заїди робили саме на матеріально зубожілих та маргіналізованих людей, яких вдосталь було не лише в містах, а й селах. Їх це приваблювало, попри те, що цим взаємні симпатії сторін вичерпувалися. Невдовзі терор та манливі пропозиції нової економічної політики морально-психологічно «зламають» українську людність, її боротьбу. Щодо холодноярців та інших учасників національного спротиву, то, як покаже час, жити й змагатися в «граничних умовах», зможуть далеко не всі (Митрофаненко, 2020).

Якщо дотримуватися «архетипного» підґрунтя аналізу, то варто додати – саме диктаторський більшовицький режим напрочуд вдало репрезентував усемогутність матінки-природи, перед якою кожний українець був рівним у своїй (не)досконалості. Досить потужним мотивом для тих, хто

² У січні 1918 р. 22-річного Ю. Коцюбинського було призначено головнокомандувачем збройних сил советської УНР (Харків), до яких увійшло раніше створене «Червоне козацтво».

свідомо чи «під настрій» відгукнувся на заклик вступити до лав «Червоного козацтва», стали «спокусливі» ленінські ідеї. Унаслідок їхньої привабливості «червонці» постали як «пустопорожній формалізм і демонстрація... відданості» без «внутрішнього переконання в необхідності самої справи» (Донченко, Романенко, 2001: 182). Про це свідчила хронологія бойових дій. У березні-квітні 1918 р. вони зазнали низку поразок від військ Центральної Ради. Їхні рештки більшовики передислокували на Донський фронт, де підпорядкували безпосередньо ленінському Совнаркому. У червні полк «червонців» було реформовано в Дніпровський партизанський загін. Надалі він діяв проти військ Директорії. Підрозділи В. Примакова воювали під Белгородом, Харковом, Полтавою, Кременчуком. Після захоплення більшовиками Києва, вони здійснили близько півтора десятки рейдів у район Старокостянтинова, Ізяслава, Острога (Кульчицький, 2013: 29). З травня 1919 р. вели бої проти денікінців на Донбасі (Курас, 1987: 593–594). Як бачимо, бойовий шлях квазі-українського козацтва проходив за складною географічною траєкторією.

У серпні 1919 р. на базі полку було створено бригаду. Її очолив усе той же В. Примаков. Треба думати, що ще 20 січня 1918 р., коли «харківський» советський уряд, з метою перехопити в Центральній Раді ініціативу у використанні одного з ключових чинників боротьби за владу – козацький, видав декрет про організацію «народної революційно-соціалістичної армії на Україні – Червоне козацтво», то «організатор і вождь Червоного козацтва» (Примаков) та інші очільники цієї структури й гадки не мали цінувати особисту свободу людини (Жизнь и смерть, 2007). Їхньою метою було встановлення монополії на «государственность» у його більшовицькому варіанті. Українське ж козацтво вони розуміли таким собі «анархістським» безвладдям, дезорганізацією, хаосом. Після формування восени 1920 р. І кінного корпусу, «червонців» зосередили в Україні, де вони воювали проти військ Симона Петлюри, нищили повстанців Нестора Махна, Юрія Тютюнника та інші осередки визвольного руху.

Самобутню психокультурну основу творення своєрідного симулякра «Червоне козацтво» продуктивно простежити через архетип едукативності (виховання). Керуємося методологічним положенням, що в суспільствах (соціумах), де навчання не просто «прищеплює та соціалізує», а покликане змінювати спосіб життя, воно все ж «не спроможне змінити ціннісні орієнтації особи навіть тоді, коли... здійснюється під керівни-

цтвом найдосвідченіших педагогів» (Донченко, Романенко, 2001: 186). На практиці виходило, що навіювання специфічних комуністичних ідей із відповідною соціалізацією інституцій давало можливість «пластично» змінювати суспільні настрої, погляди й переконання, простіше кажучи, з людьми більшовики «могли робити все, що завгодно» (Донченко, Романенко, 2001: 186). Ця дволикість була помітною в ставленні до всього козацтва, а надто його командирів. Зважмо на таке: незадовго до початку Другої світової війни, коли політична доцільність тепер уже в будь-якому козацтві зникне, «невдячна» сталінська влада його брутально ліквідує (Кульчицький, 2013: 594). Репресують майже весь командний склад. Командира корпусу В. Примакова заарештують у 1937 р. Його жорстоко катуватимуть і розстріляють як «ворога народу». Історію «Червоного козацтва» «видавлять» із суспільної пам'яті аж до хрущовської «відлиги». Усе це ніяк не кореспондується з ідеєю вільнолюбного лицарства. Вийшло так: «червонці» воювали за волю, перемогли, і ця «воля», за надуманими мотивами, їх же й знищила (Здоров, 2025).

На завершення нашого аналізу звернемо увагу на архетип долі. У візантинізмі, що, як уже наголошувалося, визнається «спорідненим» для українського та російського етносів, прожити життя «означає відмежуватися від відповідальності за нього.., не звинувачувати себе, коли щось не вдається» (Донченко, Романенко, 2001: 190). Якщо в мирних умовах людина живе в режимі пасивного очікування, то в екстремальних – виявляє готовність до ірраціонально-героїчних учинків. Отож, під час революційних подій, у які більшовизм привніс потужний сегмент громадянського протистояння (війни), фактично зникли почуття міри, обмежувальні «планки», граничні межі об'єктивності, власне те, що тепер називають «червоними лініями». Вступивши в лави «Червоного козацтва», етнічні українці були втягнуті в протистояння, «де цінність людини вимірювалася примхою комуністичної влади» (Донченко, Романенко, 2001: 191). Вони віддавали свої життя за ідею, яка проголошувала авангардну роль партії, її вождя, обов'язковість встановлення диктатури (тоталітаризму). Фактично це був конфлікт «самих із собою», позаяк боротьба цих людей була спрямована проти того, що домінувало в екзистенціальних глибинах їхнього народу.

Висновки. В умовах Української революції 1917–1921 рр., як соціального потрясіння (у ментальному сенсі – стресогенезу), людиність Наддніпрянщини виявилася політично розколотою. Змі-

нити ситуацію, досягнути національної єдності було вкрай складно, щоправда, в умовах жорстокої конфронтації спостерігалось помітне «коригування» уявлень, поглядів, переконань. Цього виявилось достатньо, аби представники одного народу (етносу) по-різному сприйняли ідеї більшовизму. Чимало людей повірило оманливій пропаганді советської влади, і це попри те, що її лицемірство було очевидним. Як, до речі, і масштаб грабунків цивільного населення: з боку червоних військових формувань він був більшим.

Вкрай заплутаною в період революції виявилася комунікація всього козацького руху з державою. Досягнути ефективного результату сторонам було важко, бо існувала обоюдна недооцінка такої взаємодії. Вакуумом довіри вдало, хоча й локально, скористалися прагматичні більшовики. Своїми ідеями вони заагітували частину населення України, у такий спосіб залучили його воювати проти українських державних утворень, зокрема й у складі збройного формування «червонців».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Великий Жовтень і громадянська війна на Україні. *Енциклопедичний довідник* / відп. ред. І. Ф. Курас. Київ: Гол. ред. УРЕ, 1987. 632 с.
2. Дмитрик В. Більшовицький козацький рух у роки Української революції 1917–1921 рр. *XII Богданівські читання: Матеріали Всеукраїнської наукової конференції*: зб. наук. пр. / редкол.: Ю. Присяжнюк та ін. Черкаси: Вид. Ю. Чабаненко, 2024. С. 225–228.
3. Донченко О. А., Романенко Ю. В. Архетипи соціального життя і політика (Глибинні регулятиви психополітичного повсякдення). Київ: Либідь, 2001. 334 с.
4. Жизнь и смерть комкора Примакова. 2007. URL: <https://focus.ua/news/6669>.
5. Здоров А. 1918 рік. Червоне козацтво з'явилося раніше Червоної армії. 2025. URL: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2011/02/23/27111>
6. Кобельський Д. «На кониках червонці». Чим завершилась спроба більшовиків створити власне козацтво. 2022. URL: https://www.dsnews.ua/ukr/nasha_revolyutsiya_1917/na-konikah-chervonci-chim-zavershilas-sproba-bilshovikiv-stvoriti-vlasne-kozactvo-11012024-493943.
7. Кравець А. 6 січня – день народження поета Володимира Сосюри, гайдамаки військ УНР. *Козацький край*. 2013. 7 січня. URL: <https://cossackland.org.ua/2013/01/07/6-sichnya-den-narodzhennya-poeta-volodymyra-sosyury-hajdamaky-vijsk-unr>.
8. Кульчицький С. Червоний виклик. Історія комунізму в Україні від його народження до загибелі. Кн. 2. Київ: Темпора, 2013. 628 с.
9. Мазипчук М. Д. Державно-політична діяльність Ю. Коцюбинського в УССР (1917–1937 рр.): дис. ... канд. іст. наук: 07.00.02. Київ, 2015. 200 с.
10. Митрофаненко Ю. «Невблаганный ворог». Як постала республіка Холодного Яру. 2020. URL: https://www.dsnews.ua/ukr/nasha_revolyutsiya_1917/nevblaganniy-vorog-yak-povstala-respublika-holodnogo-19022020200000.
11. Юнг К. Г. Архетипи і колективне несвідоме / пер. з нім. К. Котюк; 2-е вид., опрац. Львів: Астролябія, 2018. 608 с.

REFERENCES

1. Velykyi Zhovten i hromadianska viina na Ukraini (1987). [The Great October Revolution and the Civil War in Ukraine]. *Entsyklopedychnyi dovidnyk* / vidp. red. I. F. Kuras. Kyiv: Hol. red. URE. 632 [in Ukrainian].
2. Dmytryk V. (2024). Bilshovytskyi kozatskyi rukh u roky Ukrainskoi revoliutsii 1917–1921 rr. [The Bolshevik Cossack movement during the Ukrainian Revolution of 1917–1921]. *XXII Bohdanivski chytannia: Materialy Vseukrainskoi naukovoї konferentsii*: zb. nauk. pr. / redkol.: Yu. Prysiazhniuk ta in. Cherkasy: Vyd. Yu. Chabanenko. 225–228 [in Ukrainian].
3. Donchenko O. A., Romanenko Yu. V. (2001). Arkhetypy sotsialnoho zhyttia i polityka (Hlybynni rehuliatyvy psykhopolitychnoho povsiakdennia) [Archetypes of social life and politics (Deep regulations of psychopolitical everyday life)]. Kyiv: Lybid. 334 [in Ukrainian].
4. Zhyzn y smert komkora Prymakova (2007). [Life and death of Komkor Primakov]. URL: <https://focus.ua/news/6669> [in Russian].
5. Zdorov A. (2025). 1918 rik. Chervone kozactstvo z'avylosia ranishe Chervonoї armii [1918. The Red Cossacks appeared before the Red Army]. URL: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2011/02/23/27111> [in Ukrainian].
6. Kobelskyi D. (2022). «Na konykakh chervontsi». Chym zavershylas sproba bilshovykyiv stvoryty vlasne kozactvo [«Reds on Horseback». How the Bolsheviks' attempt to create their own Cossacks ended]. URL: https://www.dsnews.ua/ukr/nasha_revolyutsiya_1917/na-konikah-chervonci-chim-zavershilas-sproba-bilshovikiv-stvoriti-vlasne-kozactvo-11012024-493943 [in Ukrainian].
7. Kravets A. (2013). 6 sichnia – den narodzhennia poeta Volodymyra Sosiury, haidamaky viisk UNR [January 6 – birthday of poet Volodymyr Sosiura, haidamak of the UNR troops]. *Kozatskyi kraj*. URL: <https://cossackland.org.ua/2013/01/07/6-sichnya-den-narodzhennya-poeta-volodymyra-sosyury-hajdamaky-vijsk-unr> [in Ukrainian].
8. Kulchytskyi S. (2013). Chervonyi vyklyk. Istoriia komunizmu v Ukraini vid yoho narodzhennia do zahybeli [Red Call. The History of Communism in Ukraine from Its Birth to Its Death]. Kn. 2. Kyiv: Tempora. 628 [in Ukrainian].

9. Mazypchuk M. D. (2015). Derzhavno-politychna diialnist Yu. Kotsiubynskoho v USSR (1917–1937 rr.) [State and political activities of Y. Kotsiubynsky in the Ukrainian SSR (1917–1937)]: dys. ... kand. ist. nauk: 07.00.02. Kyiv. 200 [in Ukrainian].

10. Mytrofanenko Yu. (2020). «Nevblahannyi voroh». Yak postala respublika Kholodnoho Yaru [«The Relentless Enemy». How the Republic of Kholodny Yar Came to Be]. URL: https://www.dsnews.ua/ukr/nasha_revolyutsiya_1917/-nevblaganniy-vorog-yak-povstala-respublika-holodnogo-19022020200000 [in Ukrainian].

11. Yung K. G. (2018). Arkhetypy i kolektyvne nesvidome [Archetypes and the collective unconscious] / per. z nim. K. Kotiuk; 2-e vyd., oprats. Lviv: Astroliabiiia. 608 [in Ukrainian].

Дата першого надходження рукопису до видання: 24.08.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 26.09.2025

Дата публікації: 23.10.2025